

„Hogy milyen jövőnk lesz, az tőlünk is függ...”

Messzelátó

Beszélgetés Duray Miklóssal

Az alábbiakban Duray Miklóssal, a szlovákiai Magyar Koalíció egyik vezető politikusával, az Együttélés Politikai Mozgalom elnökével Révkomáromban, a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség konferenciáján készült beszélgetést közöljük.

Belvedere Meridionale: – *A szlovákiai magyaroknak „csupán” otthonuk, vagy hazájuk is Szlovákia?*

Duray Miklós: – Erre a kérdésre lehetne válaszolni néhány választási szlogen alapján is, amit 1992–94 között fogalmaztunk meg, hogy „szülőföldünk legyen hazánk”. Már magából a szlogenből is kiérzethető a bizonytalanság. Az lenne a természetes, hogy ahol az embernek a szülőföldje van, ott van a hazája is. Általában az európai országokban ez így van, ez alól sajnos elsősorban a magyarság a kivétel, mert 1918 óta – néhány esztendő kivételével – a magyarságnak egy jelentős része (jelenleg kb. egyharmad része), az első világháború után a kétötöd része) a szülőföldjét olyan ország keretén belül tudja, mely ország az állama politikáját ellene alakítja. S ha a XIX. század költőjének a meglátásával szemléljük ezt, tehát hogy „haza ott van, ahol jog is van”, akkor gyakorlatilag egyértelművé lehet tenni azt, hogy azoknak a magyarok, akik a trianoni és a párizsi békeszerződések által „le lettek választva” a magyar nemzet tömbjéről; azok ugyan – ha a szerencse rájuk mosolygott – megmaradhattak szülőföldjükön, de nem élnek a hazájukban. Én magam sem tudom, hogy a magyarság azon részének, amely különböző országok területén él, lehet e egyáltalán hazája.

B. M.: – *Melyek azok a célok, melyek megvalósításával biztosan megalapozható a szlovákiai magyarság jövője?*

D. M.: – A szlovákiai magyarság jövője nem vonatkozatható el a nemzetközi politikától és a nemzetközi jogtól. Maga az a tény, hogy azt kell mondanom, hogy „szlovákiai magyar”, az összefügg e két fogalommal. Ez meghatározza a mozgásterünket. Mert ez az, amit én nem tudok befolyásolni, de evidenciaszerűnek kell tartanom. A felvidéki magyarság jogállása és helyzete megfogalmazható úgy, hogy ha a nagystruktúra nem változik meg – tehát fennmaradnak azok az államhatárok, melyek ma léteznek Közép-Európában – akkor is hazává válhasson szülőföldünk, akkor is egyenrangú és egyenjogú emberként élhessünk itt, és akkor is megmaradjon a magyar nemzet egysége.

B. M.: – *Szlovákiában idén január elsejétől lépett életbe egy nyelvtörvény. Erről mik a leglényegesebb tudnivalók?*

D. M.: – A jelenlegi törvény az államnyelvről 1996. január elsejétől lépett életbe és 1997. január elsejétől az államnyelvről szóló törvénynek a 10. cikkelye, mely a büntetésekre vonatkozik. Korábban 1990. október 25-én fogadott el a Szlovák Nemzeti Tanács egy törvényt, amely csak a hivatalos nyelvhasználatról szól.

A jelenlegi államnyelvről szóló törvény – ha egyszerűen akarunk fogalmazni – egy jogfosztó törvény; igaz, elsősorban szándékában az. Ha szakmai elemzést végzünk, akkor tulajdonképpen nincsenek benne negatív megfogalmazások, de a szándéka jogfosztó, ennek következtében a magyarázata és a végrehajtása is az. Ez most éppen abban nyilvánult meg, hogy az Oktatásügyi Minisztérium megtiltotta a kétnyelvű bizonyítványok kiadását. Amióta Csehszlovákia és utódállá-

maként Szlovákia létezik, azóta ezen a területen – 1945–48 közötti időszak kivételével – mindig kétnyelvű bizonyítványokat kaptak az itt élő magyarok. Az idei év az első, amikor ez meg van tiltva. Ennek ellenére sok helyen kiadták a bizonyítványokat két nyelven is, s ezzel kapcsolatban az az érdekes, hogy a törvény ezt nem tiltja meg, tehát minden az értelmezésén múlik. Világossá válik tehát, hogy e törvényt sem szabad restriktíven értelmezni. A törvénynek ezen – általa is táplált – szabados értelmezése még rengeteg összeütközést fog szítani a jövőben is, mindaddig, míg az alkotmánybíráskodás nem jut arra a belátásra, hogy kimondja, hogy az államnyelvről szóló törvény alkotmányellenes.

B. M.: – *A Szlovák Nemzeti Párt tisztelt elnöke, Prokeš kijelentette, hogy a kétnyelvű angol iskoláknak lehet kétnyelvű bizonyítványuk, a magyar iskoláknak is felajánlották, hogy magyar és szlovák tannyelvűek legyenek. Mivel ezt nem fogadták el az itteni magyarok, ezért szerinte ez kizárja annak a lehetőségét, hogy kétnyelvű bizonyítványt kapjanak.*

D. M.: – *Prokeš jogmagyarázata elfogadhatatlan, de nem is érdemes vele vitatkozni, mert nem ért hozzá, ő úgy működik ebben a kérdésben, mint elefánt a porcelánboltban.*

B. M.: – *Mi a véleménye az anyaország és a határon túli magyarság kapcsolatáról? Kielégítő képet kap-e rólunk Magyarország népe?*

D. M.: – Magyarországi lakosai és a határon túli magyarok között nagyon érdekes a kapcsolat. Egy részük között családi, mások között baráti kapcsolat áll fenn, de mindezek ellenére mégis érezhető, hogy két különböző ország lakosai vagyunk. Attól a pillanattól kezdve, hogy a területet leválasztották a magyar nemzet tömbjéről, elindult egy folyamat, az egymástól való elide-

genedés szomorú folyamata. Napjainkban egészen odáig jutottunk, hogy a ma kormányon lévő pártok – főleg az MSZP – '94-es választási kampányukban azt állították, hogy az Antall-kormány romlásba vitte Magyarországot azzal, hogy túlságosan nagy figyelmet fordított a határon kívül élő magyarokra. Sőt, még a gazdasági nehézségeket is ezzel magyarázták!

Ez valótlanság! Ha az Antall-kormány még ennél is nagyobb gondot fordított volna a környező országok területén élő magyarokra, még attól sem lett volna kisebb Magyarország népének a kenere. Ugyanis a politika és a gazdaság között olyan összefüggés, hogy a napi politika befolyásolja a gazdaságot csak ott van, ahol egészségtelesen működik a társadalom.

B. M.: – *Született egy alapszerződés Szlovákia és Magyarország között, amit szerintem a fejünk fölött kötött meg a két fél, Európának parolázva...*

D. M.: – Számomra az alapszerződéshez való magyar hozzáállás kicsit érthetetlen volt. Igaz, hogyha a genezist nézem, akkor világos, ti. a Horn-kormány hivatalba lépésekor kijelentette, hogy az előző kormánytól eltérő szomszédpolitikát fog folytatni. Ez biztos, hogy attól eltérő, de magyarázzák meg, hogy miért, mivel jobb?! Egyébként magával az alapszerződéssel konkrétan nekem nincs is bajom. Többször elmondtam a véleményemet ezzel kapcsolatban, néha túlságosan keményen is. A fő gond az, hogy a szerződés végrehajtható-e, vagy sem. Ha én azzal a tudattal kötök egy szerződést, hogy úgy sem lesz végrehajtható, akkor cinikus vagyok! A szerződés szövege nem azt mondja, hogy nem lehetne jobb, de abban az állapotában, melyben van sem rossz. Ha legalább azt végre lehetne hajtani, ami benne van, az is előrelépést jelentene – természetesen nem jelentene történelmi fordulatot. Itt a baj az, hogy eleve tudni lehetett, hogy ezt nem le-

het végrehajtani és megvalósítani, ugyanis nincs benne semmi olyan mechanizmus, ami ezt kikényszerítené. Ez a legfőbb probléma ezzel kapcsolatban. Azt hiszem, ma már a magyar külügyminiszter is bevallja, hogy sajnos a két ország közötti kapcsolatrendszer a külpolitikája csődje!

B. M.: – *Az Ön véleménye szerint lehet e jövője az én gyermekemnek magyarként – Szlovákiában?*

D. M.: – Ha nagyon lassúnak tekintjük a politikai változásoknak az ütemét és elfogadjuk azt, hogy igaza van *Mečiar* pártjának azzal, hogy tíz év uralkodásra akar berendezkedni, akkor lesülne a képmről a bőr, ha azt mondanám, hogy itt a magyaroknak jövője van. Viszont, hogy milyen jövőnk lesz, az tőlünk is függ, és nemcsak attól, hogy ki van kormányon. Mi azt tudjuk, hogy ennek a kormánynak az uralkodása idején – mert itt uralkodásról van szó és nem kormányzásról – semmilyen értelmes dolgot megvalósítani nem lehet sem magyarként, sem szlovákként! Mégis mind-

azt, amit ellenünk tesznek *Mečiar*ék, azt valamilyen módon a szlovák ellenzék is el tudja fogadni.

B. M.: – *Ezek szerint a Magyar Koalíciónak az „ellenzék ellenzékének” is kell lennie?*

D. M.: – Bizonyos mértékben így van, ez egy bonyolult helyzetet jelent, ezt fel kell vállalni, viszont tudatosan kiélezni nem kell, de vannak kérdések, melyekben nem szabad egy tapodtat sem engedni. Ez a saját magyar közösségünk érdeke!

Tehát a mi feladatunk az, hogy olyan magatartást kell tanúsítanunk, ami egyértelművé teszi a mai szlovák kormány – és ellenzék – számára, hogy mi nem azt tekintjük megoldásnak, hogy oda térjünk vissza, ami 1989–90-ben volt, hanem egy teljesen más elképzelés érvényesüljön. Ha ebben a magyarság Szlovákiában egységes lesz, akkor eredményes is lesz, és akkor lesz jövője a mai húszévesek gyermekeinek is.

B. M.: – *Köszönöm a beszélgetést!*

Petheő Attila

Az oszmán hódítás török szemmel

Beszélgetés Halil İnalçık professzorral

Nagyon időszerű kötelességemnek teszek eleget azzal, hogy az alább olvasható beszélgetés szövegét, amelyet 1992 augusztusában folytattam *Halil İnalçık* professzor úrral, most közzé teszem. Az interjúra az adott alkalmat, hogy a törökországi tanulmányutam idején éppen a fővárosban rendezték meg a talán legrangosabb nemzetközi oszmanisztikai kongresszust, a CIÉPO (*Comité International D' Études Pré-Ottomanes et Ottomanes*) X. összejövetelét. Ezen előadást tartott az akkor még Chica-

góban élő és oktató *Halil İnalçık* is, melynek címe „*Az Oszmán Állam megalapítása, Gázi Oszmán bég*” volt. Mivel az ő neve a hazai történeti irodalomban is jól ismert, többek között hazánk törökök általi szakaszos meghódításának elmélete is az ő műveiből került be a magyar szakirodalomba¹, gondoltam felkérem egy rövid beszélgetésre. Kérésemnek örömmel tett eleget. Az interjú lebonyolításában a CIÉPO szervező

¹ *Halil İnalçık: Ottoman methods of conquest. Studia Islamica 1954, pp. 103–129.*

bizottsága technikailag is segítségemre volt.

A beszélgetés török változatát egyéb elfoglaltságaim miatt sokáig nem tudtam kiadásra elkészíteni.² Egy évvel később, 1993 őszén a véletlen ismét megadta a lehetőséget egy újbóli találkozásra Bukarestben, ahol éppen akkor választották meg az ottani egyetem díszdoktorának. A bukaresti török tanszék vezetője, Prof. Dr. Mihai Maxim irodájában beszélgettünk. Ott tájékoztatott arról, hogy véglegesen hazatért Törökországba, ahol az ankarai Bilkent Egyetem Történettudományi Tanszékének vette át a vezetését. Itt tudtam meg, hogy a közeljövőben a XVII. század végi Thököly-mozgalom török kapcsolatával kíván foglalkozni. Egy időszakos gyengélkedés megakadályozta, hogy ebben a témában komoly előmunkákat tegyen. Mielőtt az ankarai beszélgetés szövegének a közlésére térnék, szeretnék hosszú és további eredményekben gazdag tudós életet kívánni Halil İnalçık professzor úrnak.

Az interjú szövegét talán szokatlan módon lábjegyzettel kísérem, ami a témában való könnyebb eligazodást hivatott elősegíteni.

Papp Sándor

P. S.: – *Professzor Úr, az első kérdésem a történelmi tanulmányaira irányul. Mikor és hol kezdett foglalkozni az Oszmán Birodalom múltjával?*

H. İ.: – Történelmi tanulmányaimat az Ankarai Egyetem Nyelvi és Történelemlélektudományi fakultásán folytattam, 1940 telén szereztem meg az egyetemi végzettséget.

² A magnóra felvett szöveget Erdal Coban barátom, az ankarai egyetem Hungarológia Tanszékének a tanársegédje gépelte le és ilyen formában hoztam haza. Ezúton köszönöm meg neki a kinttartózkodásom során nyújtott sok-sok segítségét.

Utána megkezdtem a doktorátusi munkálataimat. Ugyanazon a karon 1942-ben doktoráltam. Disszertációm, „A Tanzimat³ és a bulgár ügyek” 1943-ban jelent meg. A képzettségem ennyiből áll.

P. S.: – *Miután Törökországban ledoktorált, az Egyesült Államokban helyezkedett el. Ott egy egészen másfajta tudományos légkör fogadta, mint amilyenben otthon tevékenykedett. Bemutatná nekünk a kettő közötti különbséget?*

H. İ.: – Amerikába először 1953-ban a Columbia Egyetemre mentem oszmán történelmet oktatni. Akkoriban a magyar Halasi-Kun Tibor⁴ ugyanabban az intézetben tevékenykedett és engem is meghívott. Ennek köszönhetően barátságunk Tiborral nagyon régi. Ő inkább a nyelvet tanította, engem a történelem oktatására kértek fel. Természetesen a tanítási módszerem olyan volt, mint ahogy azt azelőtt megtanultam. Az 1953–54. akadémiai év után csak Amerikába körülbelül tízszer utaztam. Vendégprofesszorként 1962-ben a Princeton Egyetemre mentem, majd egy féléven át a Pennsylvania Egyetemen adtam órákat. Az 1956-os évben a Harvard Egyetemen megszereztem a Rockefeller Alapítvány ösztöndíját. Kongresszusok alkalmából 1979-ig, amióta folyamatosan ott lakom, körülbelül tízszer utaz-

³ Tanzimat: rendezés, szabályozás; a török reformkor neve, ami az 1856-ban kiadott Hatt-i hümayúnal (nagyúri parancs) indult. Ennek során különböző felső, szultáni utasításokkal kívánták a birodalom rossz gazdasági, politikai helyzetét javítani. Előzménye az 1839-es Hatt-i seríf (nemes parancs) volt.

⁴ Halasi-Kun Tibor (1914–1991) turkológus, Németh Gyula professzor első tanítványa, aki élete legnagyobb részét az Egyesült Államokban töltötte. A róla szóló megemlékezést a Keletkutatás 1992. őszi számában olvashatjuk.

tam az Egyesült Államokba. Mondhatni, úgy húsz éven keresztül Amerika és Törökország között ingáztam. Számomra fontos másfél évet – 1949–1950 – töltöttem Angliában.

Az angolszász szisztéma megismerése Angliában történt, még Amerikába menetelem előtt. Ezen vendégeskedéseim eredményeként érintkezésbe kerültem az angolszász nevelési rendszerrel és tudománnyal. Ezek természetesen hatást keltettek bennem. De számomra a legnagyobb felfedezés a *political science* volt. Effelé azonnal érdeklődést éreztem, főképpen akkor, amikor 1956-ban a Harvard Egyetemen voltam. Amerika történettudománya sokkal inkább politikatudomány jellegű. A hozzánk hasonló tradicionális kronológiaszerű történetírás helyett a nagyszámú gazdasági, politikai témát és koncepciót felhasználó historiográfiához áll közelebb. Ez az én nézeteimre óriási hatást tett. Már a doktorátusom óta a társadalomtörténet iránt éreztem érdeklődést. Például a Tanzimat idejében történt mozgalmakat is a falusi társadalmi viszonyok figyelembevételével vizsgáltam meg. Ezek után még többet foglalkoztam az adminisztrációs szervezettel, ezt szerettem igazán. A diplomácia- és hadtörténettől egyenesen viszolygok, de az intézménytörténet és gazdaság-, társadalomtörténet nagymértékben vonz. Ebben a témában a *political science* sok segítséget adott.

P. S.: – *Általános értelemben az oszmán hódítási politika mit takar, milyen hagyományos alapvonalat figyelhető meg?*

H. I.: – Jó kérdés! Ennyi? Ez nagyon jó kérdés! Sajnos, az oszmán történettel foglalkozók Hammer⁵ óta téves úton haladnak. Az oszmán hódítók megértése végett sokol-

dalú megvilágítás szükségeltetik. Hisz az első időben, az első bejség korszakában a hitharc és zsákmány bizonyosan fontos volt. Azonban már Oszmán Gázi idejében – ezt Ásikpasazáde⁶ művében Önök is olvashatják, ott elég nyilvánvaló a dolog – használtak az oszmánok más metódust is az országok megszerzése érdekében. Ez a metódus – ahogy Ásikpasazáde elbeszéléséből világosan kiderül – az *isztimálet* volt „*Istimaletle geldiler, istimaletle aldilar* [biztatással jöttek és kedvezéssel hódítottak.]”. És senki nem figyelt fel erre. Sőt, van egy fejezet Ásikpasazáde művében, ami arról szól, hogy az *isztimálet* a következőt jelenti: a szomszéd országban a népet, annak széles tömegeit az oszmán hatalomhoz fordítani, megígérni nekik, hogy adókedvezményt fogunk adni, tessék, a templomokat szabadon fogjuk hagyni és a papoknak teljes adómentességet biztosítani; leveleket, fermánokat küldeni az ellensége oldalra és őket fellázítani, vonzalmat kelteni a török adminisztráció iránt és a népet feltüzesíteni és a saját közigazgatása ellen lázítani, majd segítséget adni nekik. Az oszmánoknak ilyen politikája volt. Ezt *isztimálet* politikának nevezik. Ásikpasazádénál számos helyen található, hogy a nép milyen nagymértékben örült, hogy az oszmán adminisztrációhoz húzódtak. Mondták is a másik oldalon maradt honfitársaiknak „nézd, mi megnyugodtunk, tessék, az oszmán igazgatóshoz húzódtunk. Ti is így tegyetek!”

P. S.: – *Ismereteim szerint a török hódítás idején Magyarországon is volt hasonló jelenség. Az országnak nem minden részében és nem minden társadalmi rétegében élt egyforma félelem a töröktől.*

H. I.: – Ezek a területek és rétegek való-

⁵ Joseph von Hammer-Purgstall: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. 1–10. Pest, 1828–1835. A korábbi történetírás az oszmán hódítás motorjaként a hitharcot tekintette.

⁶ Ásikpasazáde a korai oszmán történelem kiemelkedő képviselője, művét, a *Tarih-i Ál-i Oszmánt* (az Oszmán-ház története) valószínű a XVI. század legelején írta.

színiüleg már korábban felkészültek. Főleg a falusiak között volt jelentős a propaganda, így például Ciprus elfoglalása korszakában. Mivel a görögök ortodox keresztények voltak, a katolikus Velencének egyáltalán nem segítettek. A velenceiek magukra maradtak. Ez az isztimálet-politika. Miközben az oszmán történetet írom, az a vélemény alakult ki bennem, hogy az oszmán államban gazdasági szemlélet uralkodott. Az oszmán állam emberei, a kormány az adó forrásainak szélesítésére nagy figyelmet fordítottak. Az adó forrásait, a tímárföldeket növelni kellett, mivel a határvidéken jó néhány tímárbirtokra jogosult férfi kezében parancs volt, hogy tímárt fog kapni, de nem volt szabad birtok, amit megkaphattak volna. De ha új hódítás történne, a megnevezett területek egy része ezeknek a tímárosoknak kerülne kiosztásra. Ezért a határvidéki katonák mindvégig a háború mellett voltak, terjeszkedni akartak. Például amint Magyarország meghódításra került, számos bosnyák Magyarországon kapott tímárbirtokot. Maras⁷ meghódításaakor a zulkadiri⁸ és karamáni⁹ szegény vagyis tímárral nem rendelkező ott kapott birtokot. Az oszmánoknál ez így működik. Ugyanakkor a hódításkor az anyagi források növekednek és a tímárföldek is szaporodnak, ez az oszmán térnyerésnek dinamizmust adott, erre sarkallta, a hódítás elkerülhetetlen volt.

P. S.: – *A második bécsi ostrom idején Kara Musztafa pasa minden fontos magyar feudális úrnak küldött levelet, amelyben megígérte nekik, hogy az átállásuk fejében a meg-*

hódítandó nyugati, ausztriai, csehországi földekből nekik is juttat az oszmán állam birtokokat.

H. I.: – Ez így van, ez ugyanaz a dolog. Azt lehet mondani, hogy az oszmán hatalmi apparátus pénzügyi és gazdasági faktorokkal működött. Ha ezt a nyugati rendszerrel összehasonlítjuk, nyugaton a gazdasági források megnövelése érdekében a föld nagyobb szerepet kapott. Trágyázták és ezzel egyre jobb terméseredményeket értek el, vagyis intenzív művelést folytattak. Az oszmánok ennél sokkal extenzívebb megoldásokhoz folyamodtak, de a terjeszkedés folyamatával a források növelését akarták elérni. Európában az *economic conquest* [gazdasági hódítás], az oszmánoknál a *military territorial conquest* [a katonai és területi hódítás] a meghatározó, így tehát a két világ között ebben van az alapvető eltérés. Azt mondhatjuk, hogy e dolgokra kell figyelmet fordítani az oszmán hódítások magyarázásakor. Magyarország miért hódítottatott meg? A kérdés vizsgálata során ezeket a szempontokat fogjuk előtérbe helyezni.

P. S.: – *A Balkán meghódítása után milyen politikai és gazdasági okokból lehet levelet küldeni Magyarországra elfoglalásáról?*

H. I.: – Kérem, a magyarok az oszmán államnak – miután az oszmánok megjelentek Ruméliában¹⁰, Európában – a legnagyobb vetélytársai voltak. Először a szerbekre, majd amikor ők kikerültek a középpontból, akkor a szerbeket védelmébe vevő Magyar Királyságra vetették tekintetüket. A magyar állam akkoriban igen erős volt. Különösen Zsigmond előtt, Nagy Lajos idejében fejtett ki a Balkánon Bosznia és Dalmácia irányában tevékenységet. A Duna környékén, a mai Ukrajna területén, a Balkánon, Bulgá-

⁷ Maras: város Kelet-Anatóliában.

⁸ Zulkadir: az Oszmán Birodalom egyik kelet-anatóliai tartománya, meghódítása előtt egyiptomi-mameluk befolyás alatt állt.

⁹ Karamán: szeldzsuk eredetű független bégység Közép-Anatóliában, amit a legnehezebben tudott az oszmán állam meghódítani. Fővárosa a valamikori Róm-Szeldzsuk főváros, Konja.

¹⁰ Rumélia: Rum ili (eli), azaz római terület, római ország. Így nevezték az Oszmán Birodalom európai felét.

riában akarta befolyását növelni. Az oszmánok a magyarokat – az első időkben – a legnagyobb ellenfélnek nevezték. Ezért a Magyarországgal szembeni küzdelem korán megkezdődött. Azt követően Magyarország elgyengült. Corvin Mátyás halála után elérkezett a Habsburgok térnyerésének az ideje. Az oszmánok látták, hogy a Magyar Királyság a Habsburgok kezébe fog előbb-utóbb kerülni, s akkor a sokkal erősebb Német-Római Birodalommal kerülnek közvetlenül szembe. Ennek okából, mondhatni egy politikai szükséghelyzetből Magyarországnak oszmánná kellett lenni, az oszmán felügyelet alá be kellett vonulnia. Magyarországot János király kormányzata idején azonban nem közvetlen kormányzással irányították, hanem egy a Havasalföld, Moldva protekturátusához hasonló módon, mint oszmán vazallust tartották számon. Mondhatni, ez politikai és katonai kényszerűség volt.

P. S.: – *Új földek szerzése, új timárbitokok létrehozása az, aminek alapján az oszmán állam létezett vagy van valamilyen más fontos gazdasági tényező is?*

H. I.: – Ez nagyon érdekes új eredmény, Pach Zsigmond Pállal ebben megegyezünk. Az oszmán gazdaság nagy növekedést mutat a XIV–XV. század idején. Az oszmán termékek, például a selymek nagyon keresettek voltak Magyarországon, Lengyelországban, Oroszországban.¹¹ A XVI. században Damaszkusz és Bursza¹² felől nagy mennyiségben szállítottak fűszerféléket. Szerintem néha a Velence által hajón szállítottathoz képest is

jelentős mennyiségű fűszer jutott szárazföldi úton a Balkánon át Magyarországra. Előbb a Duna nagy kikötőibe érkezhettek, Nikápolyba, Ruzsucsukba, majd onnan Brassóba és tovább az ország belseje felé. Az oszmán gazdasági növekedést azon is lehet mérni, hogy a török váltópénz, az akcse a határvidéken hogyan veszi át az ottani forgalomban lévő fizetési eszközök helyét. Lengyelország déli részén, Moldvában, Havasalföldön a helyi valuta az akcsehoz igazodott. Valószínű Erdélyben is hasonló jelenséget követhetnénk nyomon.¹³

Az én elképzeléseim szerint az Oszmán Birodalom azzal, hogy egzotikus keleti árukat szállított Közép-Európába – közben tartva a levantei partokat – nagy és erős gazdasági pozíciót foglalt el. Ez azt jelenti, hogy a Balkán, Lengyelország déli része az oszmánok gazdasági politikájától lett függővé. A vámhelyeken a török hatóságok jelentős vámkokat szedtek az átmenő kereskedésből, érthető, hogy kézben akarták tartani a nyu-

¹³ Moldva, Havasalföld tekintetében, amik sokkal jobban be lettek integrálva a birodalomba ez a kijelentés kétségtelen helyénvaló. Hegyi Klára kutatása szerint a Hódoltságban inkább az volt a jellemző, hogy a hatóságok az állandóan romló akcse (török váltópénz) helyett inkább a helybeli fizetőeszközöket részesítették előnyben, de ezeknek török nevet adtak. Hegyi Klára: *A török hódoltság és pénzforgalma*. Numizmatikai Közöny LXXXVI–LXXXVII. (1987–88) 77–84. p. A Portára vitt erdélyi adót arany forintban számolták, ha nem tudták így összegyűjteni, ezüstben vitték be, amit ott kellett beváltani. Csak a kisebb portai kiadásokat számolták oszporával, ami az akcse másik elnevezése volt. Dr. Biró Vencel: *Erdély követői a Portán*. 15. p. és Szalay László: *A magyar történelemhez*. Pest, 1860. 300–305. p. Erdélyben a belső forgalomban a helyi pénzek voltak forgalomban.

¹¹ Ehhez a kérdéskörhöz lásd: Pach Zsigmond Pál: *Magyarország és a levantei kereskedelem a XIV–XVII. században*. Bp., 1986. Előadások a Történettudományi Intézetben.

¹² Bursza: jelentős kereskedelmi központ Nyugat-Anatóliában. Edirne elfoglalása előtt a birodalom fővárosa.

gatra tartó útvonalakat. Öt éve új felfedezésként jöttem rá arra, hogy az ilyen típusú gazdasági kérdések milyen fontos szerepet játszottak a török hódítási politikájában. Fel lehet tenni a kérdést, honnan volt erre elegendő információja a központi intézményeknek? Például találtam egy adóbérlő-jelentést. Arról tudósít, hogy a velenceiektől évente hány ezer hordó bor érkezett Lengyelországba. Elmondja, hogy ebből mekkora vámot számítanak fel az oszmán vámhelyeken, a borral miféle egyéb áruk érkeznek. Ez azt jelenti, hogy az adóbérlők (*mültezim*) a kormányzatot ilyen módon tájékoztatták az adó- és vámjövedelmekről, forrásokról. Ez mostanáig nem volt ismert. Például a Selyemút kérdése is nyitott. Ennek kézben tartása nagyon fontosnak tűnhetett, mert az Oszmán Birodalom ennek az érdekében egészen Azerbajdzsánig hódított kelet felé. A gazdaság és a kincstárgazdálkodás nagyon fontos tényezők az oszmán hódítás hátterében. Ezt még nem vizsgáltuk eléggé!

P. S.: – *Miután az oszmán hódítás gazdasági és társadalmi okaival foglalkoztunk, egy ideológiai elemre is rá szeretnék kérdezni. Mit jelentett az Arany Alma (Kızıl Elma) gondolkör az oszmán térnyerés időszakában?*

H. I.: – Mint azt Ön is tudja, ezt úgy magyarázzák, hogy a vörös (*kızıl*) szónak a török népek között arany jelentése van. A török hódítás előtt Konstantinápolyban volt Justinianusnak egy szobra, a császár a kezében egy glóbuszt tartott. Ez egy arany gömb. A Kızıl Elmát innen magyarázzák. Vagyis azzal, hogy Isztambult a törökség el fogja foglalni. Ez volt akkor a legnagyobb cél az oszmánok számára. Ez az arany glóbusz szimbólumává vált a meghódítandó bizánci fővárosnak. Ezt az arany gömböt messziről látni lehetett és a megszerzése a világ feletti uralmat, a világ kézbe kaparintását jelentet-

te. Mit jelentett a világ uralma a törökök számára? A valamikori Római Birodalom egészének a meghódítását. Ez az elképzelés Bizáncból eredt, ahol soha nem fogadták el a nyugati államalakulatot. Számukra csak egyetlen birodalom létezett, a Római Birodalom, vagyis ennek utódállama, Bizánc. Az oszmánok, amint Isztambult elfoglalták, a császári címet is magukénak tartották, ami azt jelentette, hogy a nyugati birodalomrész is az övéké. Az oszmánok számára, – lehet úgy fogalmazni – a valós golyóbiszból a világ uralmának gondolata született meg.¹⁴

P. S.: – *Az utolsó kérdés a török állam magyarországi berendezkedését érinti. Tudjuk, hogy hazánk területén előbb egy, majd két keresztény vazallus állam (Erdély és a Thökölyféle Közép-Magyarország) és a török uralom végére hat vilájet (a budai, temesvári, egri, kanizsai, váradi és érsekújvári) szerveződött. Vajon volt-e abban politikai előrelátás és bevett török stratégia, hogy nem az egész területet vette az állam közvetlen irányítás alá, hanem hagyta a keresztény vazallusokat is egzisztálni?*

H. I.: – A kérdést Erdély felől közelíteném meg. Tudjuk, hogy a Habsburgok ezt a területet mindig vissza akarták foglalni. A törökök pedig a Szapolyai-féle vazallus magyar állam továbbélésének tekintve Erdélyt, gyakorlatilag a birodalom szerves részének tartották. Úgy vélem, a magyar állam összeomlásakor az oszmánok annak kivédéseként, hogy ez a rész ne hogy a bécsi politika függvényévé váljon, hozták létre a János Zsigmond uralma alatt álló „vilájetet”. A határvidék keresztény vazallus államainak a törökök a védelem ütközőzóna-szerepét szánták.

¹⁴ Ehhez a kérdéshez lásd Fodor Pál: *Magyarország és Bécs az oszmán hódító ideológiában*. Keletkutatás. 1987. Tavasz szám; vagy uő.: *Magyarország és a török hódítás*. Bp., 1990.

A XVI. század végén a kozákok támadásai miatt sokat aggódtak a központi szervek, ezért 1590 után a ruméliai vilájetet két nagy részre osztották. Az egyik terület Özü vilájet, a másik a maradék Rumélia volt. Özü¹⁵ Szilisztrához kapcsolták és ott egy beglerbégiséget alapítottak és magas méltóságú parancsnokot neveztek ki az élére, aki az összes alá tartozó szandzsák szpáhi katonáját berendelhetette szolgálatra, amikor csak akarta. Ebből is látható, hogy az oszmánok nem mindig a központból indították a katonai lépéseket, ha a határvidéki események lebonyolításáról volt szó. Ezeket az ottani tisztségviselők felelősségére hagyták. Például a Temesváron létrehozott vilájet a Habsburgok erdélyi törekvéseivel szemben fejtette ki a hatását. Bármikor, bármilyen erősszpontosítás jelentkezett a Habsburgok részéről, a temesvári beglerbég a katonai erejével azonnal ellensúlyt tudott képezni. De ha ez kevésnek bizonyult, a budai beglerbég alá tartozó szandzsákok is megsegíthették őt. Például az egyiptomi beglerbégnek – és így a budainak is – nagyon széles jogkört adtak. Nemcsak a saját területeiért, hanem Jeme-

nért és Adenért is felelős volt. Buda, Temesvár és a többi vilájet török kézben tartása is valószínű ilyen katonapolitikai elképzelés eredményeképpen jöhetett létre. Arra a kérdésre, hogy Moldva, Havasalföld és Erdély miért maradhatott keresztény vazallus állam, úgy válaszolnék, hogy ennek földrajzi okai is voltak. A Kárpátok elzárják az erdélyi területet. Az oszmánok a nagy folyók és hegyek túlsó oldalán, ha az nem tartozott a fő támadási irányba, szívesen hoztak létre vazallus államokat. De ezek közvetlen határán beglerbégiségeket szerveztek a beavatkozás megkönnyítésére. Ám ezek az utóbbi, magyar történelemre vonatkozó válaszaim inkább hipotézis szintűek, mint az én konkrét kutatási eredményeim. Csak a magyar és török források nagymértékű felhasználásával lehet ezeket a kérdéseket végérvényesen megválaszolni.

P. S.: – *Professzor Úr, köszönöm szépen a beszélgetést.*

H. I.: – *Én is köszönöm a beszélgetést, és kérem adja át jókívánságaimat a magyar kollégáimnak.*

¹⁵ Özü vagy Özi vilájet kialakulásának első lépcsőfoka II. Bajezid Moldva elleni hadjárata volt 1484-ben, amely során elfoglalta a Krími Kánság és Moldva között fekvő területet a Fekete-tenger partján és Akkerman (Dnyeperfehérvár, Cetatea Alba) városát. A megszerzett területet a Dnyeper török nevéből Özünek nevezték el. Ezt a részt jó száz év múlva a Duna melletti Szilisztrához csatolták, ahol egy vilájetszékhelyet hoztak létre. Az 1792-es Jasiban (Jászvásár, Moldva fővárosa) létrejött török-orosz megállapodás során került orosz kézbe.

Tudomány Attila

Bálnák és vadászaik

Tengeri hadviselés. Ez a kifejezés általában a különböző történelmi korokban az emberi kéz alkotta különféle típusú hajók, tengeralattjárók küzdelmét jelenti egyes nemzetek, szövetségek között. Az emberiség története során számos vízi ütközet zajlott le. Hajó hajó ellen, ember ember ellen harcolt. Az ember azonban nem érte be ennyivel, kiásta a csatabárdot a természet ellen. Esetünkben azonban nem a szelek, viharok, a háborgó óceánok hullámai ellen lépett fel. Ennél többre vágyott: a természet legnagyobb élőlényével, az óceánok és tengerek uráva, a bálnával csatázott. Persze a maga módján. Segítségül hívta az agya által kieszelt gyilkoló eszközök tárházát, hadjáratot, irtóhadjáratot szervezett. Hadat viselt a bálnák ellen.

A kezdetek

Az ember és cetek véres története az ősidőkben kezdődött. Az ember ekkor tette próbára vadászó képességét vízen is. Az északi féltekén a partvidéki törzsek már valószínűleg i. e. 2000 körül a vizcayai bálnára és a már kipusztult atlanti-óceáni szürke bálnára vadásztak a portugál partok közelében. Észak Amerikában a Thule-kultúrához tartozó eszkimó törzsek az északi vizcayai bálnákat, az Atlanti-óceán partján élők pedig a szürke és a hosszúsárnyú bálnákat üldözték. A módszerek közel azonosak voltak. A nyitott csónakokban ülő evezősök igyekeztek annyira a bálnák közelébe férkőzni, hogy valamelyikük belevághassa kőheggyel vagy tuskés csonttal felszerelt szigonyát, amelyhez nyers marhabőről készült zsineret és bőrtutajt erősítettek. Ezek a vadászatok többnyire kudarcra végződtek. A fegyver eltört, kiszakadt a bálna testéből, a csóna-

kot elöntötte a víz a vergődő, védekező bálna farokcsapásától, a zsiner elszakadt, vagy épp a tutaj sodródott olyan messzire, hogy az ilyenformán hoppon maradt vadászok nem tudták követni áldozatukat. Voltak sikeres vadászatok is, ilyenkor az állatot szó szerint el kellett véreztetni, hiszen a kezdetleges eszközökkel nem lehetett a bálna létfontosságú szerveihez férni. Ez nem volt veszélytelen vállalkozás, a dühöngő állat nem csak a csónakot, de a vadászokat is szétzúzhatta. Ha sikerült elvéreztetni a bálnát, akkor még a szállítás fáradságos feladata állt a vadászok előtt. A tetemet be kellett vontatni az öbölbe, ami a széljárástól, vízjárástól függően hetekig eltarthatott. A korai időkben az ilyenformán vadászó törzsek régészeti leletei között kevés bálnacsont bukkan fel, ami azt bizonyítja, hogy évi két-három bálnát tudtak elejteni, és bálna elsősorban mint fogyasztási termék volt jelen. Egy család hosszú idő alatt fogyasztott el egy bálnát. A korai ember nem jelentett komoly veszélyt a cetekre. Próbálkozásait inkább maguk a vadászok sínylették meg sem mint a bálnák. A „modern ember” sem jelentett nagy veszélyt a tenger óriásaira, egészen a XIII–XIV. századig. Ekkor fordulat állt be a harcban, az ember fokozatosan felülkerekedett, eszközei révén pusztította őket.

A baszkok

A XIII–XIV. században az európaiak megépítették az első igazi tengerjáró hajókat. 1180 körüli a fartőre szerelt kormánylapát első ábrázolása a winchesteri katedrális keresztelő medencéjén. 1200 körül megfigyelhető az iránytű használata a Földközi-tengeren. A XIII. században szintén

ezen a tengeren tűnnek fel a két és háromár-bocos hajók. 1255-ből való a karavella, 1270-ből a tengeri térkép első említése. 1342 a karakk első előfordulása, a XIV. század közepén jelentek meg a fogásoló zsinetek az északi hajókon. 1400 körüli évekből való a csarnakkötelek közti hágószálak első ábrázolása Danzig pecsétjén.

A technikai fejlődés magával hozta a bálnavadászatok eredményességének javulását is. A legelsők, akik módszeresen vadásztak a bálnákra, minden valószínűség szerint a baszkok voltak. Főként vizcayai bálnát és az atlanti-óceáni szürke bálnát vadászták, több okból is: egyrészt mert szép számban éltek a környékükön, lassan mozogtak, meglehetősen könnyelműek voltak és a legfontosabb ok, hogy nem sülyedtek el a haláluk után. Szerencsés esetben egy baszk hajó annyira megközelíthetett egy-egy bálnát,

Déli szünet bálnabontás közben

hogy a hajó orrában álló szigonyos könnyen beledöfhesse súlyos, kovácsoltvas fegyverét az állatba. A fegyvert erős lánc rögzítette a hajóhoz, amit még egy bálna sem szakíthatott el könnyedén. Az állatot azután vontatóra vették, kifárasztották, majd lándzsáikkal halálra szurkálták. Végül a bálnákat a partra szállították feldolgozás végett.

A XV. századra megváltozik a bálnavadászat célja; az állatot már nem húsáért, hanem zsíráért és sziláért ejtették el. A teteget visszahurcolták a tengerbe. A zsír az urbanizálódó európai államok lámpáit táplálta, míg a szilákból különféle hasznos tárgyakat és „szaru” ablakot készítettek a manufaktúrákban. Az enivalóból árucikk lett. Élőlényből tárgy. A bálnák igazi mézszárlása ekkor kezdődött. A baszkok a XV. századra olyan eredményesen működtek, hogy vizcayai bálnát már nem volt érdemes vadászni kis számuk miatt. Az Atlanti-óceán szürke bálnáinak keleti állományát pedig kiirtották. Következő lépésük a még háborítatlanul élő északi vagy grönlandi bálnák ellen való támadás volt. 1410-ben a baszkok felhajóztak Grönland vizeire. 1440 táján Labrador és Új-Foundland környékén folytattak cethalászatot. A parton támaszpontokat létesítettek, ide szállították a zsákmányt feldarabolásra és a zsír kiolvasztására. A XV század végén a baszkok feltalálták és tökéletesítették a hajón lévő bálnazsírolvasztót, így már nem volt szükség vontatásra, az áldozatot a tengeren is feldolgozhatták. Új fejezet kezdődött a bálnavadászat történetében.

Belehevülve

A XV század végétől kezdve bálnavadászat világméretű mézszárlássá fajult. „Nehéz megérteni hogyan lelhetett örömet emberi lény ilyen rendkívüli teremtmények mézszárlásában. A gyilkolás pusztá méretei, a rengeteg elfolyt vér, az irtózatossal halom hús önmagában is elég émelyítőek. A régi cethalászok mégis nagy kedvüket lelték benne.

Vezetőik mind buzgó keresztények voltak, a bálnát a Gonosz erői legutálatosabb megtestesítőjének tekintették, és „az élet tengereinek nagy, úszó démona”-ként írták le. Úgy tűnik lábatlansága okozta, hogy a bálnát valahogy összetévesztették az olyannyira gyűlölt kígyóval és minden kígyók hatalmas urává tették meg. Kítátott száját olykor a pokol kapujaként festették le, és Jób könyve megerősítette a keresztény felfogást, hogy a szörnnyel miként is kell bánni, mondván: „Kihúzhatod-é a leviáthánt horoggal, leszoríthatod-é a nyelvét kötéllel? Húzhatsz-é gúzszt az orrába, az állat szigonnyal átfúthatod-é? ... Telerakhatod-é nyársokkal a bőrét, avagy szigonnyal a fejét?”. A régi bálnavadászhajók kapitányai számára a Biblia felért egy vadászati kézikönyvvel, hisz a mérsárlás erkölcsi igazolásán túl burkolt tanácsot is adott⁷¹

Az áldozatok elsősorban a lassú mozgású cetfajok közül kerültek ki. Az 1800-as évekre már több mint 2000 hajó fésülte át az óceánokat. Ekkorra vált kellően nemzetközivé a bálnavadászat. Bálnavadászok jöttek Angliából, Hollandiából, Franciaországból, Új-Angliából, a balti államok partjairól és nem utolsósorban Norvégiából. Eszközökben nem volt hiány. Egy-egy bálnavadászhajó a XVIII században mintegy hat darab tíz méteres csónakot vitt magával. Ezeket a könnyű, átlapolt palánkozatú, erős csónakokat hat-hat emberrel bocsátották vízre. Ha a bálna messze volt az anyahajótól, vitorlát is vittek magukkal, amelyet az állat közelébe érve leszereltek. Hajtásnyi közelségben a szigonyos megcélozta az állatot. A megszigonyozott bálna a víz alá merülve próbált menekülni, s a szigonykötélen vontatta maga után a csónakot. Időnként azonban felszínre kellett jönnie levegőért. A küzdelem akár órákig is eltarthatott. A kifárasztott bálnának a lándzsás adta meg a kegyelemdöfést. Előfordult az is, hogy a bálna mélybe rántotta a csónakot vagy akár a ha-

jó is elsüllyeszthette, azonban ez az eset volt a legkevésbé gyakori. A XVIII században a bálnavadász főbb eszközei: csáklya – a kötél vagy a bálna húzására szolgált; szigony – egy vagy kettőtostollú; lándzsa – az állat testébe szúrták vagy döfték; véső – az elejtett bálna farkára lyukat vágtak és az ezen átfűzött kötélén vontatták. A XIX századra úgy tűnt véget érnek a bálnák ellen vezetett hadjáratok, elejthető bálnák hiányában. A problémát nem a bálnák száma okozta, hanem az, hogy a barázdás bálnák családjához tartozó bálnákat nem tudták elejteni. Ide tartoztak a legnagyobb, leggyorsabb, legintelligensebb fajok. Testüket viszonylagosan vékony zsírréteg borítja, így nincs meg az a kellő felhajtóerő ami a bálnát a felszínen tartja. Ellentétben az ábráscetekkel, a szürke, a hosszúsárnyú és a vízcayai bálnákkal. Ha megöltek egy barázdás bálnát, az állat elsüllyedt, a fenékre merült, feldolgozása lehetetlenné vált. Úgy tűnt ezek az állatok megmenekülnek, ám a remény csak rövid ideig élt.

... és ekkor jöttek a norvégok

A norvégok a bálnavadászat történetébe mint a legkegyetlenebb tengerfosztogatók és egyszersmind a legkiválóbb gyilkosok vonultak be. Három új találmány fűződik a nevükhöz a bálnavadászat kapcsán. Az első, a szigonyágyú *Sven Foyn* nevéhez fűződik. Ennek segítségével a szigonyt a hozzáerősített kötéllel mélyen az állat létfontosságú szerveibe lötték, itt egy robbanótöltet segítségével belülről úgyszólván széttépte az állatot, a horgok pedig úgy beékelődtek az állat testébe, hogy ki sem lehetett ezeket szakítani. A második találmány a kis méretű, gőzzel hajtott, jól manőverezhető, nagy sebességű bálnavadászhajó volt. A harmadik, a legagyafúrtabb, az üreges lándzsa, melyet mélyen beledöftek az elpusztult állat testébe, ezen keresztül felfújták sűrített levegővel a tetemet, hogy

az állat a víz felszínén maradt. A norvégok magukhoz ragadták a hatalmat a bálnavadászat terén. 1904-ben egyedül Új-Foundland partjain 18 feldolgozójuk működött, ezekben évente átlagosan 1200 barázdás bálnát dolgoztak fel!

Módszerekben nem válogattak, a már bevált szigonyágyús megoldás mellett újakat is bevetettek. Ezek messze túszárnyalják az embertelenség fogalmát. A XX. század elején például egy Bergen környéki fjordban, az állatokat csónakok segítségével behajszolták a fjordba, a kijáratot hálókkal zárták le. Ezt követően olyan lándzsákat szúrtak az élő állatokba, melyeket előtte rothadó bálnák húzásában forgattak meg, így a bálnák vérmérgezés vagy az üszkösödés kínjai közt lelték halálukat! 1912-re számos bálnafajból már csak alig maradt valami mutatóba, így az óriásbálnából a közönséges barázdás bálnából, az ámbrás cetből, a hosszúszárnú bálnából, a szürkebálnából és a simabálnából. A bálnák megmenekülésüket az emberiség egymás közötti véres és hosszan tartó, addigi legnagyobb háborújának köszönheték, az első világháborúnak.

A két világháború alatti és közötti bálnavadászat

A norvégok nem nyugodtak, viking agyuk tovább dolgozott az eszközök tökéletesítésén. Sokat és gyorsan akartak. 1922-ben *Carl Anton Larsen*, egy norvég férfi, kifejlesztette a modern feldolgozóval is rendelkező bálnavadászahajót. Ez egy nagy teherszállító, farán egy nyílással, ahol akár egy száz tonnás bálnát is bezsilipelhetnek, hogy azután az úszó vágóhíddal kombinált feldolgozóban fejezze be életét. Szükségtelené váltak a parti telepek és a zsákmányvontatás. A hajók akár hat hónapig is vízen lehettek, őket kísérték a vadászahajók.

A második világháború kitörése a Déli-sarkvidék bálnáinak némi enyhülést hozott. Ugyanakkor más területeken, amely a ten-

geri harci övezetbe esett, visszazuhan a nehezen meginduló szaporodás. Ennek oka, hogy a tengeri háború elsősorban a felszíni hajók küzdelmét jelentette a német tengeralattjárókkal szemben. A szövetségesek tökéletesítették a tengeralattjárók felkutatására szolgáló eszközeiket, hogy kellő védelmet biztosítsanak az Atlanti-óceánon közlekedő hatalmas konvojainak, melyek főként Nagy-Britanniába szállították rakományukat.

Bálnavadászat napjainkban, kalózkodó bálnavadászok

Közvetlenül a II. világháború után megalapították a Nemzetközi Bálnavadász Bizottságot (IWC), melynek feladata gondoskodni a bálnák védelméről, vadászatáról és optimális hasznosításukról. Az IWC-re az volt a jellemző, hogy túl későn és túlzottan kis mértékben vállalta magára az állatok védelmét. A bálnavadászattal szemben egyre erősödő közvélemény nyomására az országok egymás után léptek vissza a bálnavadászattól. 1980-ban kb. 12 ország foglalkozott ezzel, legtöbbjük az IWC tagja volt. 1980-ban csak két ország, a Szovjetunió és Japán tartott fenn óceánjáró bálnavadász flottát. „Ha napjainkban a bálnákat csak törvényes bálnavadászok fenyegetnék akik alávetik magukat saját országuk és az IWC rendszabályainak, akkor joggal reménykedhetnénk, hogy a bálnák végül is megmenekülhetnek.”¹ A bálnavadászat azonban tovább folytatódik. Egy 1977-es esetről, egy ausztrál újságíró így számolt be: „A bálna alámerült és egy nagy zöld felhő robbant fel a felszínre. A vér a vízfelszín alatt 15 méterrel zölddé válik... vagy talán az állat belei voltak? A bálna a hajó jobb oldalán bukott fel, hatalmas feje teljes testhosszának egyharmada, megrázta magát, azután újra alámerült. Betöltötték a következő szigonyt, a gyilkosat, de nem tudták meglőni, mert vonaglott és forgott, egyre jobban megsebezve magát. Végül az őrszolgálat kiáltott le az árbockosárból, hogy

a bálna holtan felvetődött a felszínre, szája nyitva volt”.³

Az illegális tevékenység is megnövekedett. Jó példa erre a Sierra nevű hajó tevékenysége. Hathetes útjain akár 40-50 bálna megölésére is képes volt. 1978-ban egy MV Tonna nevű feldolgozóhajó csatlakozott az illegális tevékenységhez. 1978 júliusában, mikor egy 80 tonnás közönséges bálnát akartak a fedélzetre húzni, az MV Tonna oldalirányban megdőlt, a gépházát elárasztotta a víz, a hajó elsüllyedt, a kapitány és a legénység több tagja lelte halálát a hullámokban. 1979-ben egy Cape Fisher nevű japán halászhajó csatlakozott a Sierrához. Évente 1200 bálnát tudtak fogni. A kapitány és a legénység zöme dél-afrikai és norvég volt. 1978-ban Japán több mint kilenc millió dollár értékű olyan bálnaterméket importált, ami a Sierra tevékenységéből származott.

1979-ben a Found for Animals (Állatvédő Alap) Sea Shepherd nevű hajója, fedélzetén természetvédőkkel megtámadta a Sierrát: „...Láttam a rémült megrökönyödést a legénység tagjainak arcán. Láthatam *Arvid Nordengent*, a nagy norvég kapitányt, amint szemét kimeresztve, átkozódva és tehetlenül állt. Egy másodpercre megpillantottam egy felemelt puskát, aztán becsapódtunk. A Sea Shepherden alig éreztük az összeütközést... Jóformán a bálnavadász hajó tetején voltunk, jobb oldalra messze eltaszítottuk a hajót. A járó motor és a becsapódási szög miatt történt, hogy a hajót teljesen felhasítottuk, és így feltártuk a hajó belsejében lévő bálnahúst. 1,8 × 2,4 méteres lyukat vágtunk a bálnavadász hajón, és miközben távolodni próbáltunk, teljesen nekicsapódtunk a hajó bal oldalának, és egy 14 méteres darabon kilyukasztottuk a hajótestet.”⁴ A Sea Shepherd Anglia felé tartott, de egy portugál torpedóromboló megállította. Az eset nyilvánosságra került, amelyek eredményeképp a Sierrát lefoglalták. Norvégiában nyo-

mozást rendeltek el az illegális bálnavadászban résztvevők ellen. Több törvény született az USA-ban és Dél-Afrikában a bálnavadász ellen. Ez az eset tehát a törvény és a természetvédők győzelmével zárult. De vajon megmenekülnek-e a kihalástól veszélyeztetett fajok? Hála például Cousteau kapitány filmjeinek, mára a bálnák veszélyeztetettsége átment a köztudatba. Reménykedni kell abban, hogy az ember észreveszi biológiai korlátainak határait, és erejét és eszét ezen magas intelligenciájú lények minél jobb megismerésére fordítja. Hiszen számos rejtély övezi még életüket, például miért vonulnak a hosszúsárnyú bálnák évről évre több ezer kilométert? Mi az útvonaluk? Hogyan tájékozódnak a nyílt óceánon? A kérdések sorát még folytathatnánk. 1993-ban – Jean-Michel Cousteau szerint – a szürkebálnák az egyedüli fajok amelyeket levehetünk a veszélyeztetett fajok listájáról. Vajon meg tudjuk-e védeni azt, amit pusztítottunk, azt, amit még meg sem ismertünk? Reméljük, igen. Saját érdekünkben is.

Felhasznált irodalom

- ☞ Farley Mowat: Meg kell ölni a bálnát? Gondolat Bp. 1982 37–49.
- ☞ Marjai Imre – Pataky Dénes: A hajó története. Corvina, Bp. 1974. 369–370.
- ☞ Eric Kentley: Hajók. Park, Bp., 1994. 30–31.
- ☞ Paul és Anne Ehrlich: A fajok kihalása. Göncöl, Bp., 1995. 59–61., 259–269.
- ☞ Desmond Morris: Az állati jogok szerződése. Európa, Bp., 1995. 71–73.

Jegyzetek

1. Morris 72–73.
2. Paul és Anne Ehrlich 265.
3. Paul és Anne Ehrlich 60.
4. Paul és Anne Ehrlich 267.